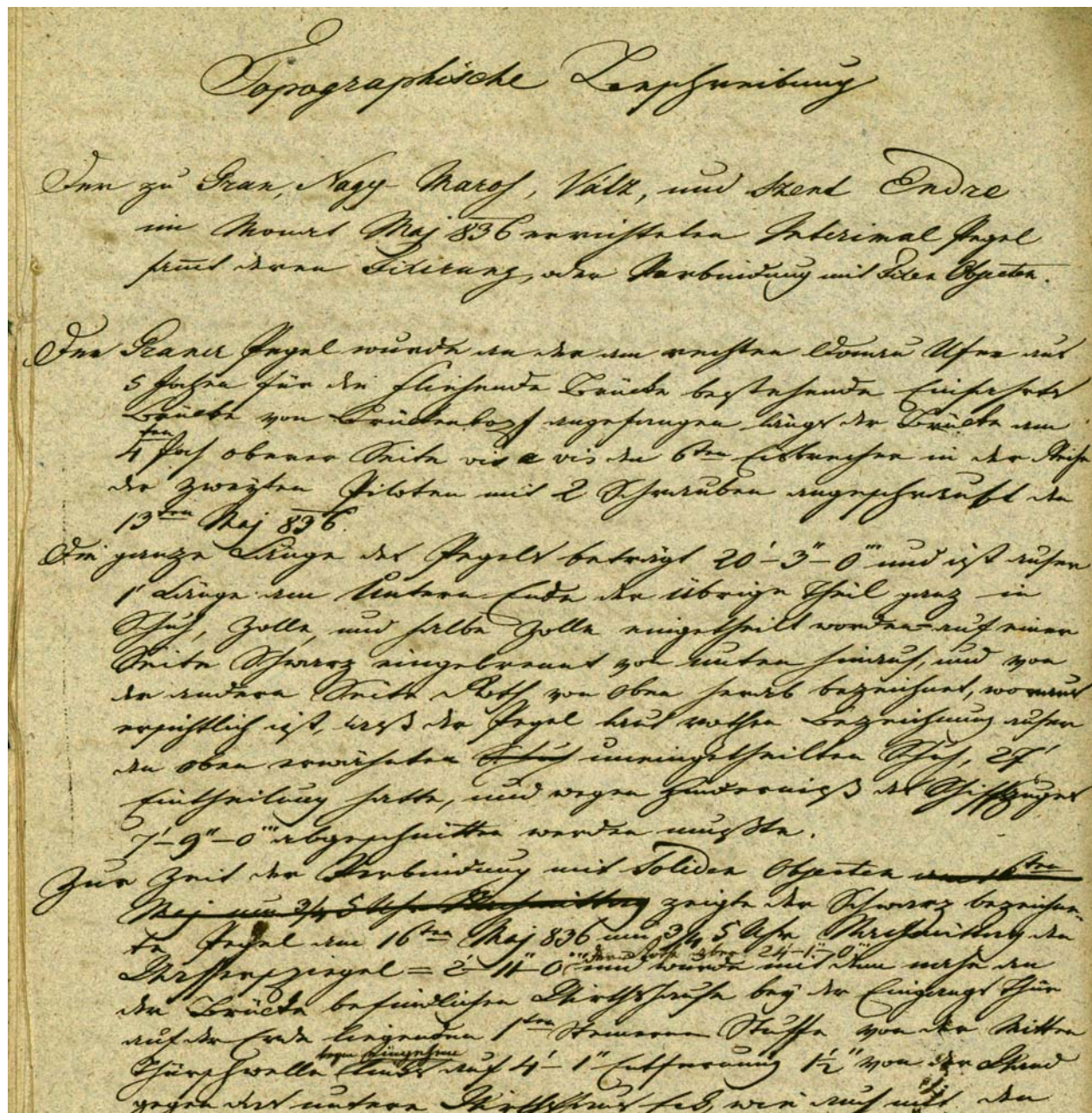

BEVEZETŐ A DUNA MAPPÁCIÓ IRATANYAGÁNAK ÁTÍRÁSÁHOZ

I. AZ IRATOK	/ 30
II. A REKORD	/ 31
III. AZ ÁTÍRÁS MÓDJA	/ 34

I. AZ IRATOK

A Magyar Országos Levéltár S 81 jelzetű, *Vízrajzi Intézet iratai* című irategyüttese tartalmazza Dunamappáció mérnöki leírásait, vagy annak megmaradt részét. Az irategyüttes több mint 1200 oldalt tesz ki. Jelen kiadvány ezeknek az iratoknak az oldalanként digitalizált és irategyéségekre bontott változatát tartalmazza, valamint az iratok szövegátiratait. A digitalizálás során a kéziratokat és az esetenkénti címoldalakat tartalmazó képfájlok két sorozatban p001-től p692-ig (692 lap) és pII_001-től pII_577-ig (577 lap) kaptak sorszámot. Mint levéltárosnak, ezeknek a szövegeknek az átírása volt a feladatomban. A szöveg egy része folyamatos írással, más része egységekre bontva szerepelt, egy-egy egység lehetett egy mérnöknek több részből álló több térképszelvényre vonatkozó leírása, több szelvényről szóló összefoglaló leírása, vagy egy-egy szelvény leírása; célszerűnek látszott mind szétbontani, egy-egy leírás egy-egy tételt jelent. Így az iratanyag csaknem 800 tételt, „rekordot” tesz ki. Az előbbieken említett 692 lapnyi írás összesen 412, az 577 lapnyi írás 379 szöveget, tételt jelent; a második csoportba tartozó lapok képfájljait, ill. az erre utaló szövegeket római II. jellel különböztettük meg az elsőtől.

A szövegek elején és végén, valamint a címoldalakon, a lapok különböző részén különböző jelzések, számok szerepeltek, ezeket jónak látszott egységes formában közölni. Ennek elvét *Tóth G. Péter* dolgozta ki, akinek ebben és sok másban adott tanácsait ezúton is köszönöm. De vegyünk egy példát a szöveg közlésének elvére. Az átírt szöveg fejléce minden egyes esetben így néz ki:

Rekord: §II_180
 Jelzet: MOL, S 81, Vízrajzi Intézet, iratok, 1/B
 Digitális oldalszám: II_218, II_219
 Szelvény: 441, 442
 Tájéolás: XII. 18.
 Dátum: Wieselburg den 18ten Junius 1825.
 Kelt helye: Moson
 ÉV-HÓ-NAP: 1825-06-18
 Mérnök: [Báthory István](#) / Stephan Báthory mp Donau Detail Mapped
 Lvt. oldalszám: alul ceruzával: 151

- Itt szerepel tehát a tétel, a „rekord száma”, az egész irategyüttes jelzete.
- A „digitális oldalszám” annak a képfájlnak a sorszámát jelenti, amelyet a fentemlített szkennelés alkalmával kapott.
- Szerepelt a tételek legtöbbszörénél egy (ritkán több) háromjegyű szám, ezt gyakran más írással, piros tintával írták, egyes esetekben a „szelvény számának” nevezték, az egységesített formában is ezt a nevet kapta.
- Jobb híján „tájéolásnak” neveztük el a következő jelzést – mivel sokszor égtáj-megjelölés is szerepelt a címben vagy a cím mellett külön – mely római számot, betűjelet és arab számot tartalmaz.
- Néha még egy szám szerepel, illetve vannak olyan tételek, ahol ez elmaradt; ezek közlésében is megkíséreltünk egységes jelölést alkalmazni, néha a mérnök írása ellenére. Ez a jelzés olykor csak a címlapon szerepelt, mivel az iratok eredetileg fraktúrba voltak hajtva, a címlap, ha volt, legtöbb esetben a szöveg után került, ezt ebben a sorrendben is vették fel.
- A dátum és később az aláírás a szöveg végén szereplő formában, de a rövidítések nélkül jelenik meg, illetve a mérnök neve adat az egységesített nevet és az aláírásformát is tartalmazza. Sokszor fordul elő, hogy a mérnök csak négy-öt szelvény leírása végén írt dátumot, aláírást – ilyenkor a többi tételnél zárójelben szerepel mindkettő; ritkább az, amikor csak a kézírások egybevetéséből derült ki a mérnök kiléte.
- Ezt követi a *kelt helye* az 1914-es írásmód szerint (ezt az írást követtem a szövegekben a helynevek mellett kiírt, zárójelbe tett helyneveknél is), majd az *év-hó-nap* egységesített közlése.
- Ezután következik a *mérnök neve* a fent ismertetett kétféle módon, a mp kivételével minden más rövidítést feloldva.
- Majd egy *levéltári oldalszámnak* nevezett ceruzabejegyzés, ez a szövegek keletkezésénél később, de a digitalizálásnál jóval korábban került a lapok aljára; szerepelt még a lap felső sarkában egy lapszám is, mely szintén a szövegek keletkezésénél később került az iratra, ennek feltüntetése már további bonyolításnak tűnt.

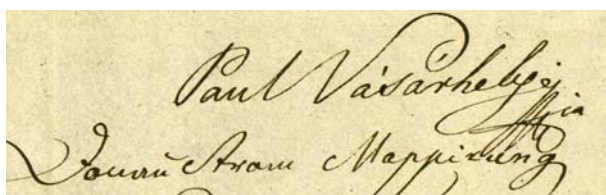

II. A REKORD

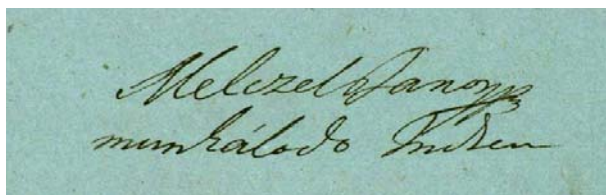
Az egyes rekordokra vonatkozó adatok után magukat a szövegeket közöljük. A *Vízrajzi Intézet iratai* című akta több, a XIX. század első felében működő mérnöknek (Barényi József, Báthory István, Brandstetter Ferdinánd, Forberger Sámuel, Grahenek Adalbert, Győry Sándor, Halátsy Miklós, Hieronymi Ferenc Ottó, Kamóczy Gábor, Keller Ignác, Ketse Ferenc, Lányi Sámuel, Litzner Miklós, Massányi János, Meltzel János, Nagy István, Nagy Sándor, Nikolka András, Schmidt György, Stoicic Demeter, Szeidel Károly, Tóth Antal, Vásárhelyi Pál, Vörös László, Zsitnyán János) munkáját, mégpedig nagyon különböző szövegeit tartalmazza:

a/ *Formájából, rendezettségéből* következően könnyebben vagy nehezebben olvasható, jobb vagy rosszabb írásképű szövegeket – Vásárhelyi Pál vagy Meltzel János például nagyon szépen, áttekinthetően, következetesen, Kamóczy Gábor és Nikolka András viszont néha csúnyán és következetlenül írt.

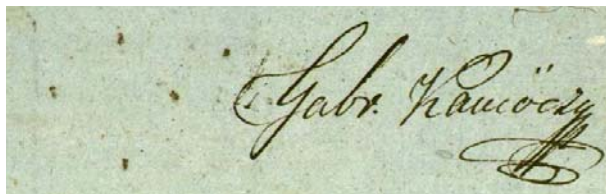
Vásárhelyi Pál írásképe:

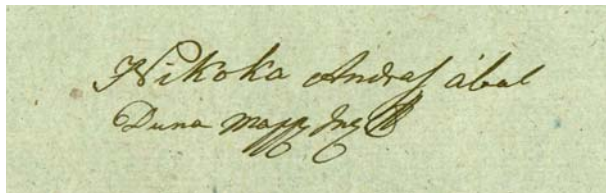
Meltzel János írásképe:

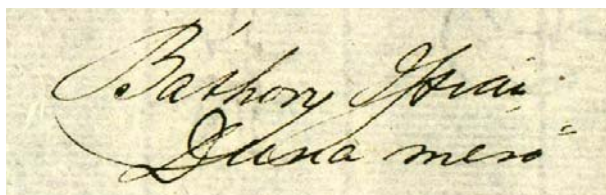
Kamóczy Gábor írásképe:

Nicolka András írásképe:

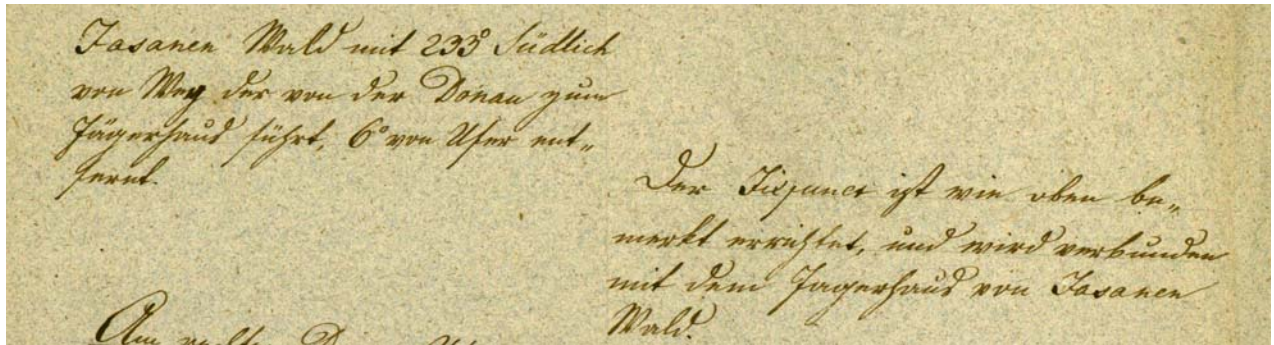
Báthory István írásképe:

b/ Folyamatosan megszerkesztett szövegeket és táblázatba foglalt információkat, illetve táblázatos formában elhelyezett szövegrészeket egyaránt találunk az iratok között. Táblázatos szövegrész található például a §004, §005, §006, illetve táblázat a §033, §036 rekordokban. Ezekből többet is közléteszünk.

A §004 rekord táblázatos szövegrésze:

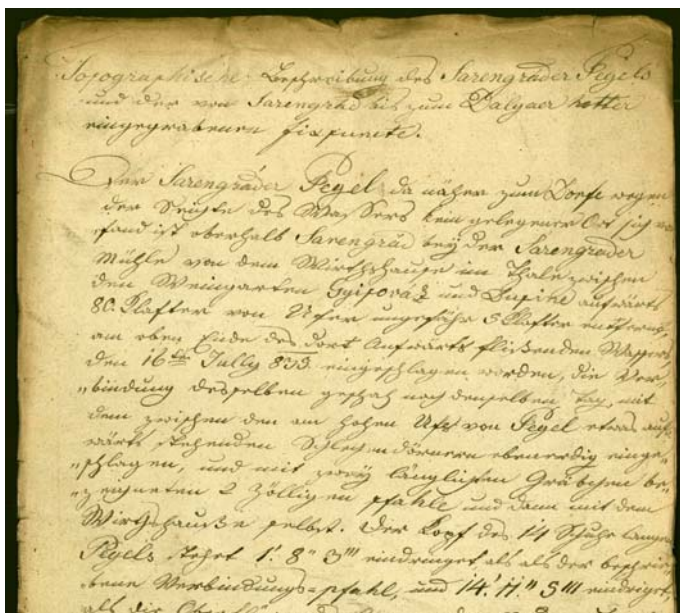

A §033 rekord táblázata:

Observations-Point, s. v. Epochen und Beobachter	Name der trigonometrisch bestimmten Punkte	dane befinden sich			Topographische Beschreibung der trigonometrischen Station, Gestalt und Ausmaß des darauf befindlichen natürlichen oder errichteten Zeichens
		in der Provinz	in Kreis u. Dekanation	in der Herrschaft in der Gemeinde	
	Leiden		Wienburger	Graf Wrisky	<p>Das warnt vom Lieutenant Feimer ankunt mit sehr zur verticalen Höhe . . . 3,833 zur Basis Punta . . . 1,069</p> <p>den Hügel des Leiden Hügel, der sich befindet in ganz zur Punta ist einseitig mit ein wenig glänzendem Quarzsteinen besetzt, und die Spitze mit einem eisernen Kreuz besetzt. Die Spitze ist ein sehr gutes Zeichen. Die Höhe ist 3,833 zur Basis Punta . . . 1,069</p>
	Madár	Ungarn	Leibner	G. Pálffy	<p>Es ist ein einseitiger Pyramide von Holz, auf dem Hügel und der Spitze der Kerkelke mit Madar ist ein Kerkelke formig zusammen gebunden. Die Spitze ist ein sehr gutes Zeichen. Die Höhe ist 2,000 zur Basis Punta . . . 1,220</p>

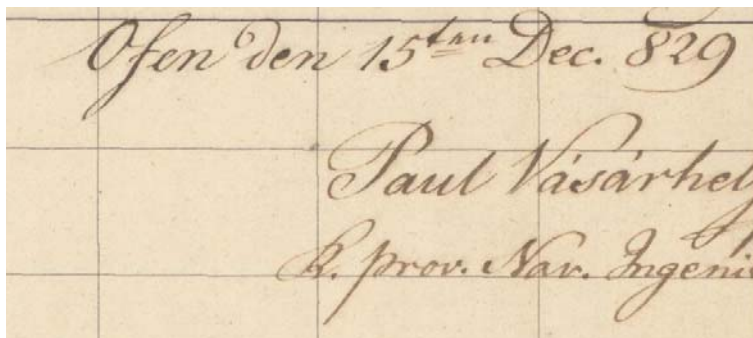
c/ Az iratok egy része *piszkozat*, másik – nagyobbik része – *tisztázat*. Valamint egy alkalommal egy *csonka másolat* (§050 tétel) és van egy töredék is az iratállományban.

d/ hosszabb, 2–3 oldalas, vagy akár 10 oldalasnál is terjedelmesebb egységet ugyanúgy, mint rövidebb, egy–másféloldalas vagy pár soros tételt – az előbbire példa a §102, §104, vagy a §II 054 tétel, terjedelmesebb a §013, §033, §036, §049, §II 309 tétel, a szövegek legnagyobb része azonban fél–egy–másféloldalas;

e/ részletező vagy *szűkszavú* leírást – ez utóbbira példa a §186, §225, §233 tétel, a §300 tételben pedig ezt olvashatjuk: „semmi különös megjegyzést nem érdemel a vízjárás tekintetéből. A’ mit róla mondhatni, azt már maga a’ rajzolat is mondja”;

f/ *magyar, német és latin* nyelvű szövegeket, mégpedig a következő megoszlásban: több mint 44% magyar, 49% német és 5% latin nyelvű; magyar leírásokat készített többek között Vörös László, Tóth Antal, Győry Sándor, németeket Brandstetter Ferdinánd, Forberger Sámuel, Szeidel Károly, latint Kamőczy Gábor, de ugyanő néhány magyar leírást is készített, Ketse Ferenc, Nikolka András magyar és német nyelvűeket is.

g/ egyes „fixpontok”, mérési helyek, jelzések pontos elhelyezkedését közlő felsorolásokat – pl. a §001–§010 tételek, a §017, §041, §043, §050, §052 és §053 tétel – és egy-egy partszakaszt illető általános leírásokat, ezek jelentik szövegeink zömét.

III. AZ ÁTÍRÁS MÓDJA

A szövegek átírásakor kezdetben a Fons VII. évfolyam 1. számában közölt cikkekhez (*Oborni Teréz*, *Soós István*, *Bak Borbála* cikkeihez), ill. az általuk hivatkozott korábbi írásokhoz, alapelvekhez, röviden a betűhív átíráshoz kívántam tartani magam.

Amint jobban megismertem az eltérő mértékben olvasható, többnyire következetlenül írott leírásokat, láttam, hogy ezek természetesen sajátos formájú, a mai helyesírástól sokszor eltérően írott szavakat, néha egy–egy tételen belül is eltérően kezelt rövidítéseket tartalmaznak, mivel több szöveg piszkos, bőven található a tételekben áthúzások, javítások, a sor fölé és mellé írt betoldások, egyes betűket, szavakat, főleg a német, gótbetűs szövegekben, nehezen tudtam kiolvasni, sőt, maradtak a szövegekben számomra olvashatatlan részek is, a többszöri újraolvasás és ellenőrzés dacára (itt köszönöm meg *Máté Gábor* segítségét az összeolvasásban).

Kénytelen voltam belátni, hogy a szigorúan betűhív átírás jelenleg kivihetetlen, a szövegek nemcsak élvezhetetlenek, hanem a sok zárójel, felkiáltójel, a betoldások jelzése miatt csaknem olvashatatlanok lennének, tehát kompromisszumhoz folyamodtam. A leírásokat tartalmi szempontból pontosan közlöm, nevezhetjük talán ezt szöveghű közlésnek, formai szempontból azonban csak részben ragaszkodom a pontossághoz; megtartottam a pontokat, zárójeleket, szövegbeli aláhúzásokat, tartottam magam ahhoz, hogy a mérnök római vagy arab számot írt, stb.; a szövegek viszonylag kezelhetővé tévése érdekében a mellékjeleket kiiktattam, a rövidítések legnagyobb részét feloldottam, a jelzéseket a lehető legkisebb számra szorítottam; ezeket és a változtatásokat összefoglalóan mutatom be.

1. Természetesen a mai helyesírástól sokszor eltérő módon írtak a mérnökök, a példákat vég nélkül sorolhatnánk; (!)-et kellett volna tenni mindezek mellé, vagy – egyesek szerint – ezek közül csak a kirívó eltérések mellé.

Az eltérő írásmód megmutatkozik:

1. 1. a másféle központosásban; ez kiterjed arra is, hogy a sorszámnevek végén sokszor nincs, a tőszámnevek végén viszont van pont; a római számok sajátos jelölése fordult elő a §043 tételben: „XLV.” helyett „XL. Vte”, sőt „X. L. Vte” is; néha a mondat végén a pont elmaradt; ehhez igyekeztem ragaszkodni, akkor is, amikor, a fentiekkel ellentétben, kitétték a pontot, majd kisbetűvel kezdték a következő mondatot, vagy amikor az eredeti szövegben zárójelbe tett szavak vagy hosszabb szövegrészek szerepeltek;

1. 2. az aposztróf használatában – ez egyes mérnökökhöz, pl. Vörös Lászlóhoz, Győry Sándorhoz, Vásárhelyi Pálhoz köthető – leggyakrabban az „a” névelő után, sokszor az „s” kötőszó előtt, és elvéve az „s” előtt egy-egy helynévben is: „Dará’s” a §II 025, §II 026 tételben, „D’sind’sa” a §II 087 tételben, ill. a többes birtokos ragja elhagyását jelezve ugyanitt „A hajó út a’ duna’ bal partján vagyon...”;

1. 3. a magyar szövegekben a cs, c eltérő jelzésében, pl. a nagyon sok helyen szereplő *Moháts*, *Kalotsa* ill. *rátzúl*, *Blasovicza* stb.;

1. 4. az egybeírás-különírás kérdésében, erre példa többek között a §303 tételben a „*Kliszanevü*”, a §II 132 tételben „*benem borított*”, a §II 354 tételben „*elnetemettessenek*”; többször fordult elő, hogy az „is” szócskát az előző szóval egybeírták, pl. „*mostis*” a §II 156 tételben, „*Monostoriakkalis*”, „*erősebbenis*” a már említett §II 354 tételben; a különírás esete sokkal gyakrabban fordult elő, az igeikötő csaknem mindig külön szerepelt, a felsőfok „*leg*” előtagja is nagyon gyakran: pl. a §080 tételben „*legg nagyobb ár vizekben*”.

1. 5. a kettős mássalhangzók sajátos kezelésében

1. 5. a/ a magyar szövegben többször fordult elő a ma egy mássalhangzóval írt szó két mássalhangzóval, pl. „*magossabb*”, több tételben, a §339-ben is, „*lapossodik*”, „*tetemessen*” a §347-ben, „*Báttaszék*” a §351-ben, „*át metzés*” a §359-ben, „*erössen*”, „*szélesebb*” a §362-ben, „*lapossokon*”, „*nevezetessen*” a §377-ben; „*millyen*”, „*mellyek*”, „*mellyet*” a §II 005-ben; „*üressen*”, „*különössen*” a §II 013-ban, „*Mező Várassa*” a §II 040-ben, „*közzül*”, „*magossabb*” a §II 291-ben, „*szorossan*”, „*belöllök*”, „*véllek*” a §II 292-ben.

1. 5. b/ két mássalhangzó helyett egy mássalhangzó írása ritkábban a magyar, gyakrabban a latin szövegekben is előfordult – latin szöveg esetében nem mai, hanem humanista helyesírásról beszélünk –; az előbbire példa: „*töbnyire*”, „*veszővel*” a §II 161 tételben; az egyedüli mérnök, aki latin leírásokat közölt, csúnyán, következetlenül írt, ebbe beleillik, hogy e tételekben hol „*occurit*”, hol „*ocurit*”, hol „*ocurrit*”, hasonlóképpen „*ripa*”, de többször „*rippa*” szerepel, az esetek többségében, pl. a §II 276 tételben is „*versus Occidentem*” helyett „*versus occidentem*”, a §336 tételben „*annua arenda*” helyett „*anua arenda*”, a §II 254 tételben „*circa*” helyett „*circca*”, „*terrenum*” helyett „*Terenum*”, a §II 276 tételben „*argillosum*” helyett „*argilosum*”, „*officiorum*” helyett „*oficiorum*” stb. olvasható;

1. 6. a következtetlenségben, s ezt a legelső helyen kellett volna említeni: a mérnökök gyakran nem voltak következetesek, a német nyelvű tételekben pl. az „*Überschwemmung*” szó minden elképzelhető változatban előfordult; egy címben két azonos jellegű végződést kétféleképpen írtak: „*Hydrographis*” és „*Topographische*”. Sokszor olvashatunk egy tételen belül is két írásmódot, pl. a már említett „*Dará's*” és „*Darázs*” a §II 025 tételben, „*Vizállás*” és „*Viz állás*” a §II 113 tételben, „*Zsitva*” és „*Zsitwa*” a §II 297 tételben; „*Wissegrader*” és „*Vischegrad*” a §II 311 tétel címében és szövegében. Előfordult az is, hogy német szavakban sz, ss és ß felváltva fordul elő, különösen a Nikolka András által írott szövegekben; ugyanő nem ragaszkodott mindig a főnevek nagybetűs kezdéséhez, de írtak mellékneveket is nagybetűvel, pl. „*Schiffziehende Pferde*” a §062 tételben, „*Rohrbewachsenen*” a §II 365 tételben. A magyar szövegben viszont sokszor írtak a némethez hasonló módon nagy kezdőbetűket, de előfordult, nem is ritkán, tulajdonnév kis kezdőbetűvel: „*duna*” többek között a §079 tételben, „*hólt duna*” a §081 tételben.

1. 7. a nyelvek váltogatásában: mindhárom nyelven írt szövegben előfordult, hogy írói más nyelvre váltottak, legtöbbször a helynevek esetében;

1. 7. a/ talán leggyakrabban a magyar nyelvű leírásokban fordultak elő szerb helynevek, dűlőnevek, pl. a §II 005 tételben „*Siroka Bara*”, „*Topolovássa*”, „*Klikanov Vertlog*”, a §II 012 tételben „*Konyicza fokja*”; a §II 069 tételben „*Száláska Dola*”, a §II 070 tételben „*Ervenitza*”, „*Lokványitza*”; a neveket néha mindkét nyelven közlik, pl. a §II 001 tételben „*Bodvai tó /rátzúl Glibovititza/*”, a §II 008 tételben „*Patsia Bara vagy Kátság tava*”, az említett §II 012 tételben „*Siroka Bara vagy Széles Tó*”, §II 070 tételben „*úgy nevezett Sztára Szello vagy régi Falu Hely*”, a §II 076 tételben „*Szredna Baráig /:Közép Tó:/*”;

1. 7. b/ ritka a német szövegben szerb helynév, de előfordul, pl. a §II 077 tételben „*Krivoja*”, a §II 101 tételben „*Bikováts*”, sőt vegyes név is a §II 107 tételben „*Malomkútya*”;

1. 7. c/ a német szövegekben vannak magyar helynevek, akár ragozva is, mint pl. a §064 tételben „*bey der Toronyer Brücke*”, „*der mittlere Theil des fürstlich Pálfyschen Súrer Waldes*”,

vagy még latin szót is közbeiktatva, a §075 tételben „Körtvélesi Kaposztás et Palántás Kertetskék” vagy bizonyos módon jelezve azt, hogy elnevezésről van szó, mint pl. a §176 tételben „Waser-Ausriß Puszta-Laki Kobolyák genannt”; ezeknél a gótbetűs írás legtöbbször átváltott latin betűsre; a német szövegben olykor a német névvel párhuzamosan használt magyar nyelvű megjelölés fordul elő, mint az említett §176 tételben: „Die untere Reihe der neuen Stadt /Uj Város/” vagy a §388 tételben: „Ludwigs Brücke /Lajos Hidja/”, „Kretz Mühl /Kereszt Malom/”; sajátos eset fordul elő a §II 234 tételben: „Dunau melleki Földek”, ahol a német „Donau” név hatott a szándék szerint magyarul közölt helynévre.

1. 7. d/ a latin szövegben előforduló magyar helynevekre példa: a §II 254 tételben „iam ad Ötveny, iam ad Kunsziget, iam ad Szent Pál”; ritkább az, amikor a latin szöveg egy magyar köznevet tartalmaz, a §337 tételben „Piscatio ... ope Weisz in iisdem instituitur.”, vagy a megfelelő magyar szót a latin szó mellé írják, pl. a §II 277 tételben „constant potissimum ex specie populi /:Jegyenye:/”, vagy valamilyen módon jelzik a más nyelvet: a §334 tételben „pro piscibus capiendis vulgo Veisz dictis”, a §336 tételben „tales structura ab Hungaris nomine Weisz appellatur”;

1. 7. e/ német tételben esetleg latin szavak is előfordultak, néha latinul, néha németül ragozva, legtöbbször pl. „Pradium”, „Pradia”, „Pradien”; „in Pradio”; más példa – egyúttal a három nyelv egyidejű használatára is – „item Galgotzischen Garten” a §075 tételben, „bey dem Pascuo Plébánus Kert mellyéke” a §II 274 tételben; egyszer-kétszer fordult elő a dátumon kívül: „im Monath Augusti” a §II 077 tételben, „im Monath Junii und zum Theil Julii” a §II 106 tételben; egyszer fordult elő: „der actu fliessenden Donau” az említett §075 tételben; ritkán magyarázatképp is előfordul „freye Gründe /:Curien:/” a §II 286 tételben;

1. 7. f/ a magyar szövegben helynevek vagy helynévnek tekinthető német szavak vannak: a §277 tételben „Holz Schlag”; a §II 90 tételben „úgy nevezett Kurz Grabel ... Speckgraben Schwall ... Rustenschwall... Krebs Wasser”; a §II 097 tételben „A' Grosze Buck nevü szántóföldeket”; írhattak helynevet két változatban is, pl. a §II 028 tételben „Eich Hecken vagy Tölgyes Hát nevezetü”; előfordult, hogy egy magyar szót németül megmagyaráztak „Tólna vármegye ... egy előző sarkantyút /Schöpfbuhen/ szándékozik a víz medre felfogására építeni” vagy „öntés erdők /:Ansatz Wald:/” a §II 08 tételben.

1. 7. g/ ritkábban olvashatunk olyat, hogy a latin szövegben német helymegjelölés szerepel a §095 tételben „in Peninsula Spigl Hafen nominata”, esetleg hibásan „versus apicem Insula Pisdorfer Sand dicta”;

1. 7. h/ magyar szövegekben természetesen nagyon gyakran fordulnak elő latin vagy latin eredetű szavak, pl. intravillanum, sectionalis linea, reductionalis – ezek a leggyakrabban -, vagy allodialis, allodiatura, arenda, assumptio, catharacta, communicatio, commissarius, commoditas, competentia, compossessor, deputatio, ductus, elementum, geometra, horizontalis, industriale, libella, planum, regulatio, successus, terrenum, transectio, urbarialis stb; olykor ékezzettel is, olykor ragozott vagy továbbképzett formában is, pl. assumptiokor, kiarendált, libellája, praefectusa, projectálta, monumentumok, ruinák, terrenumot stb. Egészen ritka az az eset, amikor magyarázatként szűrtak be egy latin szót, pl. a §401 tételben „a tulsó lapossabb Oldálfalainak-is meglehetősen hajlások /declivitas/ van.”, amikor egy kifejezés iktatódik be, pl. a §II 103 tételben „ex usu”, illetve az, amikor a magyar szöveg vált át pár szó erejéig folyamatos latin szövegre, mint a §217 tételben: „Foglal magában ... et hortos vulgo Szálások nominatos, azon kívül ...”

1. 8. abban, hogy a mértékegységeket sokszor használták következetlenül, néha pedig pl. „o” és a „Klaffer”, vagy annak valamely rövidítése egymás mellett szerepel.

1. 9. az „y” sajátos kezelésében

1. 9. a/ ezek közül a legegyszerűbb, amikor az y-ra végződő családneveknél – egyes esetekben – „y” olvasható, pl. Zichy, Illésházy, Esterhazy, Vitzay, valamint Majerffy;

1. 9. b/ sokkal ritkábban fordul elő görög eredetű, különben is y-nal írt szavaknál: a „Hydrographisch” esetében, pl. a [§II 215](#) tételben „Hydro- und topographisch”; továbbá a „Porphyr” esetében, pl. a [§II 233](#), vagy az említett [§II 311](#) tételben „Porphyrfelsen”; emlékezetem szerint egyszer fordul elő még a következő: „basyn” a [§II 257](#) tételben.

1. 9. c/ egyes esetben az „i” helyett „y” olvasható, leggyakrabban a „bei”, „beim” szavak, valamint a „zwei”, „drei”, „beide”, „beiderseits”, „vorbei”, „nebenbei”, „beigetragen”, „allerlei”, stb. megfelelő helyén, továbbá még két szónál: „Allaunhinderey” és „Pfarredey” a [§II 311](#) tételben;

1. 9. d/ egészen sajátos eset a „Borowayr” írásmód, amely tkp. egy „Borowaer” vagy „Borovoer” helyett áll.

1. 10. Az ékezetek ugyancsak sajátos és következetlen kezelésében: vagy elmaradt, vagy rövid helyett hosszú hangot jelöltek, vagy – sokkal gyakrabban – fordítva, hosszú hang helyett rövidet; pl. „Gonyü” ([§004](#), [§005](#)) „ubrigens” ([§097](#)), ill. „Sükdösd”, „Őreg Sziget” ([§323](#)); a harmadik csoportra rengeteg példa adódna.. Talán ide sorolható az a mellékjel, amikor a latin szövegben az „a” hosszúságát jelölték, szintén következetlenül.

1. 11. A „j”, „ly”, „lj”, illetve ritkábban a „ty”, „tj” természetesen egész egész különbözőképpen íródott, ezek legtöbbje nagyon sok helyen fordult elő:

1. 11. a/ „j” helyett „ly”: pl. „tályék”, „lellyebb”, „idelyén”;

1. 11. b/ „ly” helyett „j”: pl. „fojik”;

1. 11. c/ „ly” helyett „lj”: pl. „melj”, „meljet”, „némeljek”;

1. 11. d/ „lj” helyett „ly”: pl. „ábrázolya”, „telyes” vagy „tellyes”, „átalyában”;

1. 11. e/ „ty” helyett „tj”: pl. „sarkantju”;

1. 11. f/ „tj” helyett „ty”: pl. „mozdittyá”.

1. 12. Nem tettem (!) jelet

1. 12. a/ sem a helynevek eltérő írásánál, mint a [§061](#) tételben és több helyen szereplő „Landschütz” helyett írt „Lanschitz” esetében, vagy a már említett, többek között a 098 tételben szereplő „Pischdorf” helyett írt „Pisdorf” esetében;

1. 12. b/ sem pedig a nyilvánvaló tollhibáknál (!) jelet, mint a [§013](#) tételben „Máriaháza” helyett írt „Máriaházaza”, a [§016](#) tételben „Fischfanges” helyett írt „Fiscfanges”, a [§044](#) tételben „schiffbar” helyett írt „sifbar”, a [§046](#) tételben írt „Eszterházy”, a [§050](#) tételben „links” és „linken” helyett írt „lings” ill. „lingken”, a [§249](#) tételben „Topographische” helyett írt „Topraphische”, a [§280](#) tételben „Foglal magában” helyett írt „Toglal magában”, a [§355](#) tétel-

ben „lábnyira” helyett írt „lányira”; a §II 051-ben „Táblájához” helyett írt „Táblájoz”; §II 179-ben „reductions” helyett írt „redutions”, §II 183-ban és §II 204-ben a „jetzt” helyett írt „jetz”, a §II 256-ban „Tabularum” helyett írt „Tabarum” esetében. Véletlenül maradhatott ki egy betű a §II 170 tételben „Preßburger” helyett „Peßburger”, a §II 173 tételben „meisten” helyett „mesten”, a §II 235 tételben „durchgehends” helyett „durhgehends”, stb. Egy szövegen belül fordult elő „Keserős Duna”, „Keseös” és „Kerös Duna” is – §289 tétel –; talán ide sorolható, hogy „egész”, „egészen” helyett szerepel „egyész”, „egyészen”, többek között a §369 és §373 tételben, „Templomtul” helyett „Templontul”, szintén a §369-ben; a „Herrschaft” szót és továbbképzett alakjait legritkábban írták helyesen, minden változata előfordult: „Herschaft”, „Herrschaft”, stb.; lehetséges, hogy a mérnök másként hallotta a nevet, ezért fordult elő többször „Krazsalkovits”, „Krassalkovics” (többek között a §028 és a §II 361 tételben), ill. Bézsán, Bézsány (§378, §380, §382, §396); némely mérnököknél előfordult, hogy német szövegben „W” helyett „V”-vel kezdtek egy szót; egész ritkán szóismétlés is előfordult, pl. a §II 249 tételben „nach nach”; e példákat még lehetne folytatni.

2. A szövegek másik fontos jellemzője volt a sok és többféle módon megoldott rövidítés; némileg ezek feloldása mellett szólt az, hogy a közbeiktatott részek nagyon megnehezítették volna a folyamatos olvasást, valamint az, hogy az eredeti, sok rövidítést tartalmazó szöveg a scannelt lapon vissza-kereshető.

2. 1. Egy-egy betű, ritkábban két ill. négytagú betűkapcsolat

2. 1. a/ A magyar nyelvű szövegekben „Tekintetes Nemes Vármegye” helyett „T N Vármegye”, „Ts N Vármegye” „Ttes Ns Vgye” szerepelt, a két első ponttal vagy anélkül, ill. ezek változatai is, ezeket hasznosnak látszott mind feloldani; ugyancsak ponttal vagy anélkül szerepelt a helynevek „Nagy” előtagja helyett „N”, „Kis” helyett „K”, ritkábban „Kun” helyett ugyanez, pl. a §021, sőt „Király” helyett is, pl. a §049 tételben; „Felső” helyett szerepelt „F”, ritkábban „Duna” helyett „D”, pl. §013, §052 tételben Dunavecse ill. Dunaföldvár esetében, „Szent” helyett „Sz” vagy „Szt”; a „N M K Kamara” helyett a „Nagy Méltóságú Királyi Kamara” ill. a „N. M. K. U. M. Kamara” helyett „Nagy Méltóságú Királyi Udvari Magyar Kamara” változatot írtam.

2. 1. b/ A német szövegekben ennek megfelelően „Löbliche” ill. megfelelő végződésű alakjai helyett „L”, gyakrabban „Löbl” szerepel, ezeket is feloldottam. Természetesen a „K. u. K.” – ponttal vagy anélkül – is gyakori rövidítés volt, pl. „Freistadt” mellett; a „P” a párhuzamos példák tanúsága szerint német szövegben is „Pradium” helyett állt (vö. fent), ennek megfelelően oldottam fel; azokat az égtáj-jelöléseket, amelyeket a címekben olvashatunk, szintén kiírtam. Minden esetben a rövidített „v.” helyett „von”, „u.” helyett „und” olvasható az átírásban.

2. 1. c/ A latin szövegekhez tartozó aláírások után szintén fordulnak elő rövidítések, pl. „ad Regiam Mappationem” helyett „ad R. Mapp.” ill. „ad regiam Mappationem Danubii” helyett „ad r. Map. D.”

2. 2. a/ A rövidítésre utaló, a betű fölötti jel előfordul, de nem mindig, a fenti „Ttes”, „Ns” esetében is, a „T”, vagy „t” ill. a „N”, vagy „s” fölött; kevés alkalommal a „mense” helyett írt „mse” esetében, az „s” fölött; „Comitatum” helyett „Cottum” is szerepelhet, vonallal, vagy félkörrel a „t” vagy az „u” fölött, az utóbbira példa a §337 tételben olvasható;

2. 2. b/ A „Tekintetes”, a „Nemes” rövidítéseiben előfordul, hogy két vagy több betű fölött látható a rövidítés jele; a „Vármegye” ill. ennek ragozott formái, legtöbbször „Vármegyében” helyett „Vgye” ill. „Vgyében”, a „gy” fölött, esetleg a „Vgy” fölött, többek között a [§329](#), [§330](#), [§331](#), [§332](#), [§338](#), [§340](#) tételben; a sok helyen a „Wasserstand” helyett írt „Wstand”, a „Fixpunct” helyett írt „Fixpt” vagy „Fixpct”, illetve a „Klafter” helyett írt „Klft” vagy „Kftt” esetében mindig több betű fölött szerepel a rövidítést jelző egyenes vagy hullámos vonal;

2. 2. c/ többször olvasható kettős mássalhangzók jelzésére a betű fölött a vonal ill. hullámvonal mindhárom nyelvnél, talán a németnél leggyakrabban, olykor a mai írástól eltérően is; ez legtöbbször az „m” és „n”-nél fordul elő: „comunicationes”, „incomodo”, a már említett „Überschwemung”, valamint – többek között – „Lam”, „Dam”, „Leitdam”, „Fuhrdam”, „Kamer”, „gekrümte”, „genomen”, „zunimt”, „imer”, „bekomen”, „samt”, „komen”, „verschlämt”, „Verdämung”, „zusamen” és ennek összes összetételeinél az „m” fölött vonallal, vagy „sogenante”, „genant”, a második n fölött vonallal, illetve „ano”, „vanak”, „bene”, „teni”, „onan”, „wen”, „dan”, „erinert”, „kan”, „konte”, „unöthig”, sőt, sajátos módon „Hinsicht”, „jenseitige” és „entfernt” esetében is az „n” fölött vonallal; ritkább más mássalhangzóknál, pl. sok alkalommal a „Terrain”, „Herschaft”, „herschaftliche” szóban az „r” fölött vonallal, a „Composesor” szóban, mindkét „s” fölött vonallal; az „egyvez”-nél a [§352](#) tételben, „opidum”-nál a [§358](#) tételben, a „mitlere” szónál a [§II 208](#) tételben;

2. 2. d/ ritkább kettős magánhangzók jelzésére: „Treppelweg” – az utolsó „e” fölött, tehát „Treppelweg” helyett többek között a [§382](#), a [§II 209](#), a [§II 227](#) tételben, ill. „Dudvag” esetében az „a” fölött, tehát „Dudvaag” helyett nagyon sok tételben.

2. 2. d/ nagyon sok esetben az évszámoknál pl. „1826” helyett „826” szerepelt, mindhárom szám fölött vonallal, ezeket mind szintén jónak látszott feloldani, már csak nyomdatechnikai okból is;

2. 2. e/ a „vel” helyett láthattam a „v” betű alatt és fölött is vonalat, többek között a [§344](#) tételben; egy bizonyos helynévénél „Porond oraig” ill. más alkalommal „oratól”, az „r” alatt és fölött is vonalat; ezeket végképp nem tudtam volna legépelni.

2. 3. A szó végének eltüntetése, az írás vonalának lefele kanyarítása is tipikus rövidítésféle;

2. 3. a/ legtöbbször a latin szövegekben fordult elő: minden vagy csaknem minden „-que” toldalékkal ellátott szónál, de az „usque”, „atque” esetében mindig, ezen kívül még az „aque” szónál is: „usq~”, „atq~”, „aq~”, ezeket is kiírtam; a pluralis ablativus „-ibus”, „-ubus” ragjánál, ezek végletes alkalmazása olvasható emlékezetem szerint egyetlen esetben: „viminibusque” helyett „viminib~q~”; ritkább a „-dem” végződésnél: „iisdem” helyett „iisd~”, „ejusdem” helyett „ejusd~”, a passzív igealaknál a „-tur”, „-untur” végződésnél: „tribuitur” helyett „tribuit~”, „muniuntur” helyett „muniunt~”, „liberatur” helyett „liberat~”, ez utóbbiak a [§344](#) ill. [§358](#) tételben; ritkábban fordult elő címlapon, különböző szavak rövidítésében: „Descriptio Topographica seriei III versus occidentem” helyett „Descriptio Topogra~ seriei III versus ociden~”, ill. többes birtokos esetében, mint „Completurarum” helyett „Completura~”; sokszor előfordult még a keltezésben „Signatum est” helyett „Sig~”, vagy ritkábban a hónapok nevéénél, pl. „Septembris” helyett „Septembr~”, a mérnök aláírása után „Geometra” helyett „Geomet~”,

2. 3. b/ német és magyar szövegekben egyaránt előfordult a mérnök aláírása után „Ingenieur” helyett „Ingen~”, „Mappeur” helyett „Map~”; néha a német szövegekben a „Löblich” helyett

„Löbl~”, ritkábban a „Hochlöblich” helyett „Hochlöbl~”, a „fürstlich” helyett „fürstl~”, a „Königlich” helyett „König~”, a „Gräfllich” helyett „Grä~”, a „graphische” helyett „graph~” volt látható; egészen ritka, hogy az „ungarische” ill. megfelelő végű formája helyett „ung~” szerepel, egyszer talákoztam az „Andreas” helyett „And~”, az „állapotban” helyett „állapotb~”, a „magában” helyett „magá~” formával, ezeknél jóval gyakoribb a dátumban előforduló „Esztendőben” vagy „Esztendejében” helyett szereplő „Eszt~” forma.

2. 4. A dátumban, a hónapok neveinél – mégpedig nemcsak a latin szövegekben – fordult elő olyan rövidítés, amely a számot is tartalmazza: „7bris”, „8bris”, „9bris”, „10bris” formák a „Septembris”, „Octobris”, „Novembris”, „Decembris” helyett; ide kapcsolható a latin szövegekben a „7trio”, „7trionalis” forma a „septemtrio”, „septemtrionalis” helyett; ezeket is jónak láttam feloldani.

3. Teljesen más eljárást követtem a javításokkal, beszúrásokkal kapcsolatban, ezeket általában jelöltem.

3. 1. A javítások esetében a szövegekzlési ajánlásoktól eltérően ( ) jelek közé, azaz gömbölyű zárójelbe tettem az eredetileg leírt szót, utána gondolatjellel azt, hogy mit kellett változtatni, pl. „áthúzva”, vagy „n betű beszúrva” vagy „áthúzva, föléírva”; a zárójelen kívül, a folyamatos szövegben közöltem a javítottat. Más volt a helyzet az eredeti zárójelk visszaadásában: ferde zárójelben, / / jelek között, ill. esetleg /: /: között szerepeltek a szövegben zárójelben levő szavak vagy szövegrészek – úgy tűnt, több mérnök alkalmaz ilyen zárójelet, ebben a szöveg megjelenéséhez próbáltam igazodni, így itt is eltértem a szövegekzlési ajánlásoktól.

3. 2. A betoldások esetében az illető szó, vagy szavak után szerepelt, ugyancsak ( ) jelek között az a megjegyzés, hogy hány szót kellett betoldani, beszúrni. Legnehezebb volt ez a táblázatos anyagnál. Elég ritkán, de előfordul, hogy egész bekezdést toldottak be, ez esetben így szerepelt a megjegyzés. A megjegyzések megsokasodtak a címlapoknál: az eredetileg fraktúrba hajtott iratnál legtöbbször az utolsó oldal lett a címlap, ezen különböző kéztől származó, különböző korú írások, jelek, rövidítések voltak láthatók

4. Olvashatatlan betűk és szavak is maradtak az átírásban, néhány esetben a lap rongált volta miatt (ezeket külön megjegyzésben közöltem).

4. 1. Ha egy-egy betű maradt olvashatatlan, ... jellel, azaz három ponttal jelöltem az illető szó elején vagy végén, ritkábban a szó belsejében.

4. 2. Ha egy vagy több szó maradt olvashatatlan, [...] jellel, azaz szögletes zárójelbe tett három ponttal jelöltem.

Végül meg kell említenem még egy különleges jelölést: már az átírás kezdetétől jónak tűnt a helynevek valamiféle kiemelése, ami a keresést segíti, erre a dőlt betűvel való írás látszott legalkalmasabbnak – így a kapcsolódó térképeken is talán jobban fel lehet figyelni egyes helyekre. A helységnevek mellett az esetek többségében az 1914-es név is szerepelt, ha az eltért a szövegben közölt formától (vö. főntebb **1. 12 /a**) – A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914 (szerk. Zentai László, Talma kiadó, Pécs, 2001.) alapján – akár az illető szövegrész nyelve miatt, akár az 1898. IV. törvény alapján az 1900-as évek elején, Baranyában 1903-ban végrehajtott helynévrendezés vagy az összevonások miatt.

Természetesnek látszott a szorosabban vett helységneveken kívül általában a földrajzi nevek, tehát a vizek neve, a dűlőnevek, utak nevei kitüntetett jelölése is; ezek után kínálkozott, hogy egyes

tájékoztató pontokat is ki kellene emelni, de igen nehezen lehetett elkülöníteni, meddig jelölje az ember, mitől kezdve nem kell, itt valószínűleg adódnak következtetések. Azt sem lehetett egyébként mindig eldönteni, hogy mikor tekinthetünk egy megnevezést tényleges dűlőnévnek, mikor csak a művelési ág megjelölésének; különösen igaz ez a német szövegeknél.